

que s'interessin pels capítols més innovadors, hi trobaran profitosos elements informatius i per a la flexió teòrica i metodològica sobre el canvi lingüístic.

Maria Reina BASTARDAS I RUFAT
Universitat de Barcelona

MARTÍ I CASTELL, Joan (2020): *Joan Coromines i Vigneaux. Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, 105 p.

A l'hora de plantejar-se el repte d'emprendre una biografia, cal triar, entre les dues postures extremes possibles, quina posició adoptar. Podem seguir la prestigiosa escola anglosaxona, en què ressalta la monumental biografia del Dr. Johnson, que el seu admirador James Boswell va fer —*The Life of Samuel Johnson, LL.D.* (1791)—, encara avui pendent de traducció al català. Boswell tracta en aquesta biografia, considerada el cim del gènere biogràfic anglosaxó, la figura controvertida del savi autor del *A Dictionary of the English Language* (1775), obra lexicogràfica de referència del seu temps, com si fos un entomòleg, en què consigna, amb el mateix grau d'importància i valor, tots els treballs i els dies, que segueix fil per randa, del nostre home. Com un quadre de Canaletto, pinta i perfila minuciosament qual-sevol aspecte de la seva vida. Al pol oposat, aquelles biografies més impressionistes, o fins i tot expressionistes, com un dibuix de Schiele, en què es ressalta aquells aspectes més significatius del biografat amb traços enèrgics. Un bon exemple d'aquesta tendència seria la sèrie d'*Homenots*, de Josep Pla, com el que dedicà al Príncep dels Poetes («Josep Carner. Un retrat», 1958). És clar que entre aquests extrems, hi ha moltes, innombrables, possibilitats intermèdies, com la lloada biografia que l'escriptora Elizabeth Gaskell va fer de la seva col·lega Charlotte Brontë (*The Life of Charlotte Brontë*, 1857) o la divertidíssima biografia planiana de l'industrial Rafael Puget d'*Un senyor de Barcelona* (1951). A casa nostra han conreat amb encert el gènere biogràfic Albert Manent amb el seu encara imprescindible *Josep Carner i el Noucentisme* (1969) o Josep Massot i Muntaner i la seva sèrie d'*Escriptors i erudits contemporanis*, que ja ha arribat als dotze volums.

En el cas que ens ocupa, el Dr. Joan Martí i Castell ha acceptat el repte que li oferia la col·lecció «Semblances biogràfiques», de l'Institut d'Estudis Catalans, per adoptar una posició intermèdia entre les moltes possibles, que era la que pròpiament més s'adeia al concepte de «semblança», és a dir, d'esbós literari, i a les dimensions —un centenar de pàgines— d'aquesta col·lecció acadèmica adreçada a glossar la vida i miracles dels membres traspassats de la nostra Acadèmia de la Llengua, col·lecció que gairebé ja ha arribat al centenar de títols.

En la «Introducció» Martí i Castell reconeix la «tasca especialment difícil i delicada» a la qual el projecte el comprometia, per la «vastitud» de la vida i l'obra del biografat, el lingüista Joan Coromines (1905-1997), que recorre pràcticament tot el convuls segle xx, que feu de l'estudi de la seva —de la nostra— llengua una dèria vital.

Tot seguit passa revista a la «Biografia», que és deutora en bona part, com molt bé reconeix Martí i Castell, de la recerca minuciosa de Joan Pujadas, que és la persona que més detalladament coneix la cronologia vital de Coromines. Martí i Castell parteix, és clar, del pare, el polifacètic Pere Coromines (1870-1939): «escriptor, filòsof, assagista, traductor, economista i polític»; nascut a Barcelona, els seus pares eren originaris de l'Alt Empordà, pagesos que emigraren a Barcelona, on regentaren una carnisseria. El fill Pere estudià a la Universitat, fou membre de L'Avenç (1895); en la seva joventut flirtejà amb els moviments anarquistes i obreristes, fet que pagà car en l'onada de repressió posterior i indiscriminada que provocà l'atemptat al carrer dels Canvis Nous, de Barcelona, al costat de Santa Maria del Mar, al pas de la processó de Corpus (7 de juny de 1896): mitja dotzena de morts —ai!— i una quarantena de ferits. Pere Coromines va ser detingut, empresonat a Montjuïc, interrogat, torturat, jutjat en un consell de guerra —l'anomenat Procés de Montjuïc (11-15 de desembre de 1896)—; la sentència absolutòria per a ell (abril de 1897) suposà la pena de mort de cinc anarquistes innocents —el culpable, un

anarquista francès fugit, no fou mai detingut— i dures condemnes d'entre deu i vint anys per a la resta dels vint condemnats i el desterrament dels seixanta-tres absolts restants. Tot el Procés de Montjuïc, mancat de les mínimes garanties jurídiques, va provocar un gran enrenou i indignació internacional, pressió que finalment aconseguí l'indult dels empresonats i desterrats restants pocs anys després (1901). Aquest fet marcà la vida del seu pare, però no renegà mai del seu credo catalanista, liberal i republicà. Pere Coromines, company de Pompeu Fabra, fou un dels membres fundadors de l'Institut d'Estudis Catalans, i fou una figura preeminent del panorama polític, cívic i cultural de la Catalunya d'abans de la Guerra Civil.

La mare, Celestina Vigneaux (1878-1964), nascuda a Girona, estudià magisteri, que era una sortida per a les noies que no disposaven de patrimoni; els seus pares moriren joves quan ella, que era la gran, tenia quatre anys, i fou criada, juntament amb les seves dues germanes, per un oncle matern, sastre de professió, que tingué un final tràgic per deutes de joc. Celestina Vigneaux s'interessà per la pedagogia i fou una de les introductores del Mètode Montessori a Catalunya. S'instal·là a Madrid, on ocupà una plaça de professora de parvulari que havia guanyat per oposicions. Assídua de la Institución Libre de Enseñanza, que dirigia Giner de los Rios, conegué en aquest ambient el jove Pere Coromines, qui, després del desterrament pel procés de Montjuïc a Hendaia, al País Basc francès, s'instal·là un temps a Madrid. El matrimoni retornà a Catalunya i tingué vuit fills vius, dels quals Joan fou el gran, però entre el germans destacaren també l' eminent psicoanalista infantil Júlia Coromines i l'acreditat matemàtic Ernest Coromines. Llegint les biografies dels pares de Joan Coromines no podem deixar de constatar el renaixement econòmic, cultural i social que gaudí Catalunya a finals del segle XIX i que feu possible que en una generació passéssim de pàgesos i menestrals a universitaris i professionals liberals, sens dubte resultat de l'empenta que havia provocat a Catalunya la Revolució industrial d'aquell segle XIX.

Aquesta «Biografia» passa revista de manera força minuciosa als fets més rellevants de la vida de Joan Coromines. El sistema de redacció, basat en la datació, si bé facilita la localització puntual dels esdeveniments, és veritat que també fa una mica enfadosa la lectura seguida d'aquest apartat, que, però, les notes a peu de pàgina amb informacions i anècdotes de primera mà fornides pel Dr. Joan Ferrer, darrer secretari i col·laborador de Coromines en la redacció de l'*Onomasticon Cataloniae*, amenitzen gratament. Potser entre aquestes anècdotes caldria consignar-hi la que a mi personalment també m'havia explicat Joan Ferrer, anècdota que s'havia esdevingut en una de les sortides setmanals, l'únic moment d'esbarjo que es permetia el professor Coromines en la seva vellesa, i que tenia lloc els dilluns, quan era habitual que anessin a dinar al restaurant de Collsacreu, a sobre d'Arenys de Munt, que gaudeix d'unes vistes privilegiades damunt el mar. El dinar tenia lloc en unes hores intempestives, perquè Coromines s'havia acostumat a treballar de nit, per tal d'aprofitar la tranquil·litat i el silenci nocturn. Això feia que es llevés ja molt avançat el matí i que no baixés a dinar fins ja molt entrada la tarda, per a desesperació de la mestressa que li feia el dinar a casa, que havia de rescalfar el menjar diverses vegades, perquè Coromines, que de seguida es posava a treballar, no feia cas, concentrat com estava en l'article que tenia entre mans. En aquestes sortides setmanals, Joan Ferrer acompanyava i donava conversa al mestre i, de vegades, s'hi afegia el seu germà Albert Coromines, advocat que havia estat exiliat a Mèxic i que vivia a Barcelona. En una ocasió, Joan Ferrer recorda que ja a la sobretaula, Albert Coromines, parlant del tarannà del seu germà, va dir: «Aquí el que és Coromines soc jo; ell (referint-se al seu germà Joan) és més aviat Vigneaux», en què feia patent que en aquella dicotomia en què es diu que ens movem els catalans —el seny i la rauxa—, el nostre lingüista era més aviat de les maneres assenyades més pròpies de la mare, mentre que la part arrauxada era més consubstancial a la manera de ser del pare, don Pere. Aquest és un apunt temperamental que em penso que cal tenir en compte.

Martí i Castell fa en aquest apartat diversos excursos interessants, que trenquen la línia cronològica i que aborden aspectes de tipus més psicològics, com la recaça que li suposà dedicar els seus estudis a la llengua castellana, per mor de l'exili, en lloc de fer-ho a la seva llengua pròpia. Calia sobreposar-se a les circumstàncies, i el resultat fou un «diccionari etimològic de l'espanyol, que fou una obra ingent, totalment innovadora i que acabà esdevenint el millor referent per als hispanistes». Martí i Castell també es refereix —*vae soli!*— al seu «captivament personalista, de comptar sempre amb la seguretat de les

pròpies forces, dels propis estudis i preparació en qualsevol projecte que decidí abordar». Sobretot cal ressaltar l'aproximació ideològica a la figura de Coromines, que s'aborda en l'apartat «El vessant cívic, polític, patriòtic», en què es passa revista al seu compromís amb el nostre país ja des de la seva joventut —per cert, per als anys d'aprenentatge del nostre lingüista, és imprescindible el gruixut *Epistolari Pere Coromines & Joan Coromines* (2006), que malauradament ha passat massa desapercebut—, la guerra civil i la postguerra franquista, en alguns casos aprofitant la protecció que li conferia la ciutadania nord-americana que obtingué l'any 1953, i que conservà la resta de la seva vida: el seu nom oficial fou «John Coromines», perquè *Joan* és nom de dona en anglès, fet que en feia inviable l'ús, però la signatura, com recorda Martí i Castell, d'aquest document hi deia ben visible «Joan Coromines». Amb la recuperació de la democràcia, el seu tarannà i manera de fer peculiar en defensa de la llengua, la cultura i les institucions culturals i polítiques catalanes, li aportaren una fama no buscada més enllà dels cercles acadèmics i intel·lectuals, fins al punt que podríem afirmar que esdevingué un dels filòlegs catalans més famosos de Pompeu Fabra ençà.

En el tercer apartat, «Un tarannà singular», el Dr. Martí i Castell fa encertadament l'observació que «els col·legues sovint parlaven i parlen més de la seva idiosincràsia que no pas de l'obra científica, perquè aquesta ningú no ha pogut discutir que és excel·lent, difícilment millorable i amb relativament escasses aportacions poc raonades o errònies en el conjunt ingent d'allò amb què contribuí a la filologia i la lingüística». En aquest sentit cal tenir en compte el que deia Joseph Gulsoy, el seu deixeble canadenc més fidel, que Coromines dona raó de *tota* la llengua, amb la qual cosa errors de detall són relativament poc importants. Martí i Castell posa com a exemple del seu mal geni i les sortides de to extemporànies —els blasfemes, però alhora divertits, arguments *ad hominem*— el cas del savi col·lega Germà Colón, una de les víctimes preferides de Coromines, qui se'n venjà amb aquella sentència, que feu fortuna, i que prou s'encarregà d'esprèmer-ne tot el suc, que deia: «Quan Déu va crear el món tingué la sorpresa de veure que el Sr. Joan Coromines ja hi era, i per això aquest ho sap tot» (*vid.* Germà Colón, «*És volcà un lusisme internacional?*». A: *Estudis de filologia catalana i romànica*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 237. Prèviament a la *Revue de Linguistique Romane* (Estrasburg), (1991), 55, p. 319-337). L'enyorat Joan Solà, corominià convençut, feu arreplega dels exabruptes corominians en una altra semblança antològica, «Joan Coromines, l'home, el científic, l'escriptor» (2004) (*vid.* Josep Montserrat Molas / Pompeu Casanovas (ed.): *Pensament i filosofia a Catalunya III (1940-1975)*. Barcelona: INEHCA, p. 73-110), en què d'altres col·legues surten molt més malparats que el mateix Colón. Martí i Castell, sense desmentir el que no pot ser desmentit, també posa d'altres exemples de generositat que matisen aquesta opinió, entre els quals potser caldria afegir, per inaudit, que oferís compartir l'autoria de la segona edició del seu diccionari etimològic castellà —el seu famós *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (1954-1957, 4 vols.)— al seu col·laborador José A. Pascual, aparegut ara amb el títol de *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (1980-1991, 6 vols.) i sota l'autoria de tots dos. És evident que, en aquest aspecte, no es podia aplicar a Coromines aquella màxima que recomana ser *fortiter in re et suaviter in forma*: la diplomàcia vaticana no era el seu fort, però també és veritat en la majoria dels casos que la seva contundència responia a «la voluntat d'esmenar allò que creia que s'havia de rectificar en benefici de la ciència», com molt bé reconeix Martí i Castell, tot i que de vegades aquesta voluntat anés acompanyada de garrotades.

La penúltima part del text, «Ideologia lingüística», està subdividida en dos apartats: «La unitat de la llengua», en què Martí i Castell remarca la contundència científica amb què Coromines defensà sempre la unitat de la llengua pròpia dels Països Catalans —de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó—, sempre posada en dubte per motius polítics per part del govern espanyol de torn, que atia incansablement el secessionisme lingüístic usant aquella estratègia romana del «divide et impera» que sempre tants bons resultats ha donat. La finalitat indissimulada és la de destruir la llengua catalana, que és el pal de paller, la columna vertebral del país, element de distinció i d'unió de la nació: «el dia que aquest país perdi la llengua passarà a ser una massa traduïda, sense personalitat, negligible, nul·la de dalt a baix» (*vid.* Josep Pla (1969), *Homenots. Primera sèrie*, vol. XI. Barcelona: Destino, 1969, p. 75).

En aquest sentit, Martí i Castell porta a collació un episodi no gaire conegut, registrat en l'*Epistolari Joan Coromines & Francesc de B. Moll* i relatiu al títol del Diccionari Alcover-Moll. Com és sabut, el nom originari d'aquest diccionari dels dialectes catalans havia de ser el de *Diccionari de la llengua catalana*, com molt bé registrava el títol del seu famós *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (1901-1926 i 1933-1936), considerada la primera revista filològica de la Península Ibèrica, que servia de comunicació entre tots els col·laboradors d'aquesta obra monumental. Mossèn Alcover, que fou el primer president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1911, s'hi barallà el 1918 —en les raons profundes d'aquestes desavinences no cal descartar incompatibilitats personals i enveges entre el rústic Apòstol i el *gentleman* Seny Ordenador de la llengua catalana: a partir d'aleshores els membres de l'IEC passaren a ser titllats despectivament d'*institutors* pel canonge de la Seu, qui se'n tornà a Mallorca amb la seva calaixera farcida de les set-centes mil cèdules lexicogràfiques. El bon home, emprenyat com una *monèia*, per dir-ho a la mallorquina, i temptat per l'almoïna sempre amatent espanyola que, un cop consumat el mal, suprimí sense escrúpols —«Roma traditoribus non praemiab»—, readoptà l'ortografia prefabriana, amb la qual es redactaren els fascicles del primer (1926-1930) i del segon (1935) volum, fet encara sota les ordres de Mn. Alcover, a qui una embòlia s'emportaria el 1932, i canvià el títol de l'obra, no se sap ben bé si per motius comercials o secessionistes, pel de *Diccionari català-valencià-balear*, tot i que sempre ha estat conegut pel sobrenom de Diccionari Alcover-Moll. El jove filòleg manacorí, Francesc de B. Moll, qui es va afegir al projecte el 1921, fou l'encarregat, després de la guerra, de reconduir el projecte i refer els ponts que no s'havien d'haver trencat mai. La publicació, ja amb l'ortografia fabriana pertinent, es reprengué el 1950 (volum III) i s'enllestí el 1962, quan es referen els dos primers volums (1964 el volum I i 1968 el volum II) per adaptar-los a l'ortografia oficial.

És en aquest context quan l'any 1933, un cop mort l'autor de l'*Aplec de les rondalles mallorquines d'en Jordi des Racó*, Coromines contactà amb el seu jove col·lega per demanar-li la restitució del títol original, fet sobre el qual insistí gairebé trenta anys després, el 1962, un cop enllestida l'edició sencera dels deu volums de cobertes vermelles que caracteritzen el *Diccionari català-valencià-balear (DCVB)*. És evident que tècnicament Coromines tenia raó, com molt bé, i honradament, reconeixeria el referent dels filòlegs mallorquins en el Pròleg del seu diccionari: «Per guanyar-se les simpaties de les regions valenciana i balear davant l'aversion dels catalans, va canviar el nom de *Diccionari de la llengua catalana* substituint-lo pel de *Diccionari català-valencià-balear*: un nom certament confusionari, perquè fa inevitable de comparar-lo amb títols com *diccionari català-llatí* o *francès-alemany*; però mai no s'haurà pogut dir amb més raó que el nom no fa a la cosa: aquest diccionari, amb un nom tan expressiu d'una idea de fragmentació, ha esdevingut l'obra més eficaç per a posar de relleu la unitat essencial de la llengua catalana dins tot aquest domini lingüístic, políticament tan incoherent». Però aleshores ja no s'hi era a temps, i és veritat que, sota la influència de Moll, l'actuació impecable del qual de cap de les maneres pot ser titllada de secessionista, el *DCVB*, per mitjà de l'Obra del Diccionari, galvanitzà en la mesura de les circumstàncies la societat catalana durant el franquisme, i aconseguí precisament l'efecte contrari: refermar els llaços dels tres països de la nació.

A la segona part d'aquest apartat, «La visió sociolingüística del català», Martí i Castell aprofita per carregar contra la tesi d'Alberto Vârvaro, qui retreu a Coromines que en la seva metodologia «hi falti la consideració dels fets socials damunt l'evolució i els estats de la llengua catalana». Martí i Castell titlla, amb raó, aquesta afirmació d'«incomprendible». En aquest sentit, per exemple, podríem esgrimir com a mostra un parell de cartes antològiques de l'*Epistolari Joan Coromines & Manuel Sanchis Guarner* de l'any 1964 (22 de juny de 1964 i 21 de setembre de 1964), en què Coromines critica a Sanchis Guarner, el filòleg de referència del País Valencià, el seu Nomenclàtor (*Contribució al nomenclàtor geogràfic del País Valencià*, IEC, 1966) bàsicament per la divisió comarcal que hi fa, perquè, segons Coromines, no respectava la realitat històrica i sociolingüística!, i que són tota una lliçó sobre la necessitat de tenir en compte el component —la simbiosi— territorial i lingüística del país.

Martí i Castell també ataca durament l'opinió de Vârvaro segons la qual «Coromines es dedicà mas-sal al català» [!] i que «s'hauria d'haver abocat més a aprofundir en el castellà!». Sí, realment l'afirmació

és directament idiota, a més si tenim en compte que Coromines esmerçà sis gruixuts volums a aquesta llengua, a la qual s'hagué de dedicar precisament per motius sociolingüístics, com molt bé li etziba Martí i Castell. Els arguments de l'autor de la semblança no tenen repot: les circumstàncies de repressió política i, per tant, lingüística, del franquisme —un veritable lingüicidi— que va patir la nostra llengua i que en alguns aspectes encara la constrenyen, així com la importància de la immigració castellana i els efectes d'aquest fet en la supervivència de la llengua, són coneguts per Coromines, qui no s'està de denunciar-los privadament i públicament, i que condicionen, i de quina manera, el present i el futur de la llengua catalana.

Un altre dels apartats importants, com no podia ser d'altra manera, d'aquesta semblança bibliogràfica, és el que Martí i Castell dedica a l'anàlisi i l'estudi de l'*opus* corominiana («Les principals aportacions»). Martí i Castell se centra en l'obra mestra de Coromines, en «el seu diccionari» —el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana (DECat)*—, però, abans, redacta una introducció magistral sobre els seus posicionaments crítics de partida: hi ressalta la innovació de la seva aportació lexicogràfica, de les seves hipòtesis —«Fins allà on anem segurs, ho dic. Allà on anem a les palpentes, ho reconec»—, dels seus mètodes, el seu rigor, la confiança plena en el treball de camp —«Un per un els he visitats tots [els pobles], tots els del País Valencià, del Principat, i de Mallorca i Menorca, i del Rosselló i la Cerdanya, tots, un per un!»—, les seves qualitats estilístiques, etc., per concloure: «Un tret que sempre el distingí és el de concebre que ni els mots ni els idiomes no viuen sols: les paraules d'una llengua constitueixen un sistema d'elements interdependents directament o indirecta, i les llengües formen famílies més o menys estretes».

Abans del darrer apartat tècnic de la «Bibliografia citada», aquesta semblança corominiana es clou amb un breu apartat d'«Homenatges». Com no podia ser d'altra manera, la vàlua científica, el compromís patriòtic amb la nostra llengua i el nostre país, no van passar desapercibuts, Coromines rebé les més altes distincions polítiques, acadèmiques i cíviques del nostre país: la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, la Medalla d'Or de la Ciutat de Barcelona, el reconeixement acadèmic de totes les universitats dels Països Catalans, capitanejades per les universitats de Barcelona, València i les Illes Balears, entre moltes altres. Potser no hi hauria estat de més consignar-hi el reconeixement acadèmic de la Sorbona de París, que el nomenà doctor *honoris causa*, l'únic que acceptà i al qual assistí l'any 1978, i que suposà la seva consagració acadèmica mundial, acte en el qual també fou investit l'escriptor argentí Jorge Luis Borges.

Aquesta *Semblança biogràfica de Joan Coromines i Vigneaux*, de Joan Martí i Castell, a les portes de la celebració del vint-i-cinquè aniversari de la seva mort, que s'escau el 2022, posa en relleu la vida i l'obra d'una de les persones, juntament amb Pompeu Fabra i el tàndem Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, sobre la qual se sustenta la lexicografia catalana moderna. Hereu de Fabra, juntament amb l'illenc Francesc de B. Moll i el valencià Manuel Sanchis Guarner, Coromines és un dels filòlegs catalans més important de la seva època, i aquesta semblança de Martí i Castell li ret un just homenatge.

Josep FERRER I COSTA
Fundació Pere Coromines

MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs (2021): *La predicació de Sant Vicent Ferrer per les comarques de Castelló*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I / Diputació de Castelló, 267 p.

La Diputació de Castelló de la Plana i el Servei de Publicacions de la Universitat Jaume I han editat un magnífic llibre dedicat a la predicació que Sant Vicent Ferrer va fer per les comarques castellanenques. Els Sermons originals es van redactar en llatí, però per a l'edició que n'ha fet Tomàs Martínez hom ha cregut convenient de publicar-los, acarats, en les dues llengües: la versió llatina i la traducció catalana, feta *ex professo* per a l'edició.

El pròleg de Joan Francesc Mira obre el llibre (p. 9-12) i tot seguit ve un estudi introductori de l'autor de les predicacions per terres de l'Europa occidental i de la vida i activitats de Sant Vicent, seguit de